

Гурдуз А. І.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
Бережанська Х. Р.,
студент філологічного факультету
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ МІФОПОЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті мотивовано визначено основний спосіб інтенсифікації українських міфопоетичних досліджень перших десятиліть ХХІ ст., із сучасних позицій уточнено відповідні вимоги до цього наукового профілю. Ключовим при цьому стають виявлення головних методологічних протиріч стосовно понять міфопоетики й авторської міфотворчості та окреслення оптимальних дефініцій базових проблемних термінів.

Ключові слова: міфопоетика, міфологема, міфопоетична парадигма, дискусія, модус, структура, криза.

Постановка проблеми. Аналіз сучасного літературознавчого і взагалі культурологічного дискурсу дозволяє говорити не просто про популярність, але про впевнене домінування в ньому міфопоетичного похилу. Підвищений інтерес епохи до міфу й міфотворчості в усіх галузях людської діяльності при цьому віддзеркалюється сповна, хоча часом стимулює в окремих дослідників дещо штучний пошук міфопоетичного в довільно обраному фактичному матеріалі. Помітні такі випадки і в українському літературознавстві.

Відповідно до пріоритетів вітчизняної науки дослідження складників метатексту інтерпретацій ряду легендарно-міфологічних структур у роботах прикладного характеру ведеться в широкому тематичному і часовому спектрі, що останній виявляє тенденцію до розширення. Різномасштабне осмислення корпусу класичної міфології поєднується з аналізом нео- і квазіміфологічних явищ. Інтенсивне поповнення кластерів відповідного художнього масиву, тенденції його внутрішнього самоосмислення значно ускладнюють процес вивчення, також орієнтуючи дослідників на більшу послідовність праць, злагоженість зусиль, мінімалізацію суб'єктивізму в роботі й ліквідацію тематичних лакун у ній. Водночас ключовою причиною середнього рівня практичного виходу частини вітчизняних міфопоетичних праць кінця ХХ – початку ХХІ ст. залишається мінімальна розробленість теоретичного аспекту цієї сфери [детальніше див.: 1, с. 14–25], дотичні ж до проблеми авторської міфології розвідки при цьому продуктивно майже не розробляються.

Мета статті – мотивовано визначити основний спосіб інтенсифікації міфопоетичних українських досліджень перших десятиліть ХХІ ст., уточнивши із сучасних позицій відповідні вимоги до цього наукового профілю. Ключовим при такій постановці питання стають: а) виявлення головних методологічних протиріч стосовно понять міфопоетики й авторської міфотворчості; б) окреслення оптимальних дефініцій базових проблемних термінів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема теоретичного інструментарію, пов'язаного зі сферою інсталяції міфоелементів у художній твір, порушується давно і регулярно

(серед найбільш авторитетних учених назовемо Н. Фрая, Є. Мелетинського, В. Найдиша). Невизначеність ряду базових понять тут (починаючи з головної категорії «міф») не лише значно ускладнює процес дослідження, але й сприяє дискусійності результатів таких розвідок; ряд учених взагалі відмовляють сучасній науці в здатності визначити міф чи розкрити сутність процесу міфотворчості (Г.-Г. Гадамер, М. Еладе, Д. Пашініна та ін.). Сучасне дослідження вимагає перегляду й компромісного уточнення відповідних сучасних методологій.

З огляду на концепцію Є. Мелетинського історії літератури як періодичних процесів її деміфологізації та реміфологізації літературний процес постає як модель, що етапно розвивається в діапазоні «міфологічний – реалістичний (неміфологічний)» [2, с. 41]. Суперечливість усередині цих етапів свідчить про можливість взаємопроникнення сфер міфологічного і неміфологічного і «знімається», якщо звернутись до теорії літературних модусів Н. Фрая [3, с. 33–34; 3, с. 50; 3, с. 52].

Проблема авторського міфу як найвищої форми міфотворчості є одною з центральних у даному контексті. Відповідно, явище власне авторського міфу доцільно розглядати серед модусів проявлення міфу в художній творчості [4, с. 124–125]. Питання «індивідуальної творчої міфології», «власної міфології» порушував іще Ф.В. Шеллінг. В українській науці погляди на цей феномен розходяться, причому протилежні тут положення А. Нямцу [5, с. 58] і О. Забужко [6, с. 35]. Дефініція міфотворчості – досить умовна і не висвітлює механізму внутрішніх процесів явища [7, с. 29]. В українському літературознавстві і філософії безпосередньо проблемі авторського міфотворення присвячено ряд праць останніх десятиліть, найбільш яскраві й неоднозначні з них – Шевченковзнавчі. Так, якщо Г. Грабович робить висновок, що Т. Шевченка «можна назвати істинним міфотворцем» [8, с. 169], то О. Забужко бачить «власний Шевченків міф, розгорнутий докола міфа України» [6, с. 17]. Погляди цих вчених сходяться в положенні «авторський міф = міф автора». Однак питання кваліфікації певного митця як (національного) міфотворця залишається проблемним, що переводить у статус дискусійної систему передумов, які дозволили іншим дослідникам вважати творчість письменника міфотворчістю. Наприклад, Т. Мейзерська Т. Шевченка розглядає як «продукт національно-культурного міфу», а Лесю Українку – як творця міфу особистісного [9, с. 38]. У даному випадку особливу увагу привертає те, що вчена актуалізує положення про «єдність міфо- і метафоротворення, де міф постає як система метафор» [9, с. 9]. Аналогічну думку висловлював раніше Н. Фрай [3, с. 136].

Головною рисою відмінності поглядів учених стосовно дефініції авторського міфу є проблема автономності функціонування твору, який претендує називатись авторським міфом. За

А. Нямцу, обов'язковий критерій розгляду твору як авторського міфу – реінтерпретація його пізнішими митцями як інваріантної моделі. З погляду протилежної позиції, феномен авторського міфу не потребує для свого визнання наступного опрацювання («культурологічної міфологізації» (А. Нямцу)), одразу будучи «повноцінним» міфом (Г. Грабович, О. Забужко, Т. Мейзерська). Невизначеність цього принципового моменту ще раз ілюструє непроробленість наукового інструментарію сфери міфопоетики, зокрема в Україні. Як приклад наведемо наступне різночитання: авторські міфи про Дон Кіхота і Фауста, як і міфи про Дон Жуана і Гамлета, пройшли шлях «культурологічної міфологізації», хоча перші два з них – «національно-консолідуючі» і, за логікою О. Забужко, такої «міфологізації» не потребують. З іншого боку, міфи Дж. Джайса чи Ф. Кафки теж є авторськими, проте не мають (і не потребують) «культурологічної міфологізації», тимчасом як перший з них є «національно-консолідуючим» (із застереженнями [6, с. 18]), а другий – ні.

Фактори відсутності спроб узгодити означену теоретичну колізію, неуточнення більшістю сучасних вчених тих теоретичних координат, згідно з якими будуються їх роботи щодо відповідної практичної проєкції або ж прийняття ними за основу без належного обґрунтування тих чи інших концепцій, адаптація аналізованого матеріалу під обрану методологію (наприклад, О. Гольник [10, с. 12–13; 10, с. 15–16]), формування на базі некоректних (і / чи нефахових) положень власних досліджень (зокрема, Л. Хавкіною [11, с. 20–21; 11, с. 32; 11, с. 57]) – все це вносить специфічний акцент у результати таких праць, що останні можуть потребувати додаткової верифікації. Органічність і адекватність світовим критеріям теоретичних координат міфопоетики, з іншого боку, формує відповідне поле вивчення, значно ширше, ніж воно уявляється окремим дослідникам (скажімо, Л. Яшиній [12, с. 20]).

Аналіз провідних досліджень із теми дозволяє трактувати літературну міфотворчість як художнє, філософсько-естетичне явище культури, коли письменник, спираючись на матеріал класичної міфології й художньо його опрацьовуючи, створює варіантну, сучаснену модель давньої широковідомої міфологічної оповіді (модуси міфологізації, реміфологізації і деміфологізації), або ж коли на ґрунті авторського досвіду й світовідчужування окреслюється потужне структурно-змістове ядро, яке «кодує» художній світ твору даного письменника та, маючи змогу стати об'єктом інтерпретацій інших митців, зазнає «культурологічної» міфологізації (модус авторського, або ж «нового», міфу) [1, с. 24–25].

Доводиться констатувати й практичну відсутність спроб визначення терміна «міфопоетика» навіть у спеціальних працях [13, с. 50–51], за рідким виключенням (наприклад, Т. Саяпіною [14, с. 34]). Загалом міфопоетична система твору є формальним вираженням закладеного в нього міфологічного фактора. Останній обумовлений, перш за все, процесами свідомої авторської міфотворчості, виявляється через атрибути – міфемі, міфологеми, міфопоетичні мотиви тощо – та може існувати в чотирьох основних модусах (типах міфотворчості): міфологізації, реміфологізації, деміфологізації та власне авторському міфі. Важливим у цьому контексті стає й поняття міфопоезії.

Міфопоетична система твору найчастіше виражається у двох основних варіантах. Перший: коли твір насичений міфологічними елементами чи паралелями до них (алюзіями, ремінісценціями тощо), які не становлять сюжетотворчої структури, а отже, сформований у тексті міфопоетичний комплекс не має впорядкованого подієвого стрижня, ядра чи ряду таких

стрижнів, ядер (такі міфопоетичні системи – мозаїчні, або фрагментні). Другий варіант репрезентації міфопоетичної системи спостерігається, якщо міфопоетична складова у творі є для нього структуротворчою і (будучи наскрізною в тексті чи панівною в певному текстовому фрагменті) може розглядатись як міфопоетичний мотив, сюжет (міфопоетичні системи такого типу – лінійні). Вища форма, організації з точки зору міфопоетики, більш властива творам із лінійними міфопоетичними системами, порівняно з творами з мозаїчними, а також творами з комбінованими міфопоетичними системами типу «лінійно-мозаїчна». У творі, де міфологічний фактор структурує основні шаблі художньої дійсності, формується авторська міфопоетична модель (образ) світу, або, ширше, – міфопоетична парадигма [1, с. 28–29].

Отже, художній твір можна розглядати у світоглядно-філософському вимірі та у вимірі тексту. У першому випадку говоримо про міфопоетичну парадигму твору, а в другому – про його текстуально виражену міфопоетичну систему. Провідним поняттям міфопоетичної парадигми твору є, зокрема, тип її ядра (за джерелом виникнення). Міфопоетична система твору на рівні тексту може мати лінійну, фрагментну чи комбіновану структуру, утворювану складниками нижчого рівня (міфопоетичний мотив, міфологема тощо).

Висновки. В умовах поступового проявлення кризових явищ світової [15, с. 48–49] і водночас потреби формування сучасної національної міфотворчості (перші плоди останньої часково вже окреслені) загострюються проблеми теоретичного дослідження міфопоетичної сфери, подальше уникнення яких у практично орієнтованих розвідках – контрпродуктивне. Для інтенсифікації вивчення міфопоетики твору потрібна нагальна конкретизація ключових методологічних координат. Для забезпечення достовірності й недвозначності результатів міфопоетичні студії мають містити відповідні теоретичні обґрунтування, не замкнені на вітчизняному науковому матеріалі. Дотримуючись принципу наступності, не можна не включати до розвідок зіставний досвід світового міфопоетичного вивчення конкретних творів, що попереджатиме кризові явища у вітчизняних міфопоетичних студіях і дисонанс звучання результатів національних і зарубіжних досліджень названої сфери, потенційні можливості розроблення якої поки повністю ще не розкриті.

Література:

1. Гурдуз А. Міфопоетична парадигма в українській та західноєвропейській «прозі про землю» кінця XIX – першої третини XX ст. : [моногр.] / [А. Гурдуз]. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 216 с.
2. Мелетинский Е.М. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов / Е.М. Мелетинский // Вопросы философии. – 1991. – № 10. – С. 41–47.
3. Frye N. Anatomy of Criticism : Four essays / N. Frye. – London : Penguin Book, 1990. – 383 p.
4. Гурдуз А. Міф і міфологічний фактор у літературі: (Загальнотеоретичні проблеми студіювання) / А. Гурдуз // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 3. – С. 120–126.
5. Нямцу А.С. Традиція у слов'янських та західноєвропейських літературах : (проблеми теорії) / А.С. Нямцу. – Чернівці : Рута, 2001. – 152 с.
6. Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.С. Забужко. – Вид. 2-ге, випр. – К. : Факт, 2001. – 160 с.
7. Найдыш В. Философия мифологии: От античности до эпохи романтизма / В. Найдыш. – М. : Гардарики, 2002. – 554 с.

8. Грабович Г. Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Г. Грабович ; пер. з англ. С. Павличко. – Вид. 2-ге, випр. й авториз. – К. : Критика, 1998. – 207 с.
9. Мейзерська Т.С. Проблеми індивідуальної міфології : (Т. Шевченко – Леся Українка) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01 ; 10.01.06 / Т.С. Мейзерська ; НАН України. Ін-т літ. ім. Т.Г. Шевченка.– К., 1997.– 42 с.
10. Гольник О. Міф у художньому світі Євгена Маланюка : [моногр.] / [О. Гольник]. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 218 с.
11. Хавкіна Л. Сучасний український рекламний міф : [моногр.] / [Л. Хавкіна]. – Харків : Харків. іст.-філол. т-во, 2010. – 352 с.
12. Яшина Л.І. Проза Володимира Дрозда: міфопоетичний дискурс : [моногр.] / [Л.І. Яшина]. – Дніпропетровськ : Баланс-Клуб, 2003. – 174 с.
13. Мишанич М. Міф, міфологія, міфологізм, міфокритика, міфопоетика: Історія інтерпретації і розмежування понять : доп. на V Міжнар. конгр. українців / М. Мишанич, С. Мишанич. – Донецьк : Норд-Прес, 2002. – 60 с.
14. Саяпіна Т.В. Міфопоетика творчості М.М. Коцюбинського : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / Т.В. Саяпіна ; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2000. – 195 арк.
15. Гурдуз А.І. Трансформації франкенштейніани початку XXI століття: фентезійний акцент / А.І. Гурдуз // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність : зб. наук. пр. ; гол. ред. С. І. Ковпик. – Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2016. – Вип. 7. – С. 42–51.

Гурдуз А. И., Бережанская К. Р. Интенсификация мифопоэтических исследований как проблема

Аннотация. В статье мотивированно определен основной способ интенсификации украинских мифопоэтических исследований первых десятилетий XXI века, с современных позиций уточнены соответствующие требования к данному научному профилю. Ключевым при этом становится определение главных методологических противоречий относительно понятий мифопоэтики и авторского мифотворчества и обозначение оптимальных дефиниций базовых проблемных терминов.

Ключевые слова: мифопоэтика, мифологема, мифопоэтическая парадигма, дискуссия, модус, структура, кризис.

Gurduz A., Berezhanska H. Intensification of the Mythopoetical Researches as a Problem

Summary. In this article the main method of intensification of the Ukrainian mythopoetical researches of the first decades of the XXI century is motivated certain. From the modern positions the corresponding requirements to this scientific profile are specified. Determination of the main methodological contradictions in relation to concepts of mythopoetics and the author's mythocreation and also denotation of optimal definitions of the basic problem terms become here the key things.

Key words: mythopoetics, mythologema, mythopoetical paradigm, discussion, modus, structure, crisis.